

EL MOVIMENT GNÒSTIC

La Facultat de Teologia de Catalunya ha celebrat, els dies 12 i 13 de maig, el Simposi Internacional *El moviment gnòstic en el marc del cristianisme antic*, que ha contribuït a posar el focus sobre una etapa vital per a la configuració de l'Església i del pensament cristià. Durant aquests dos dies, estudiosos en aquesta matèria han ofert un debat enriquidor sobre un dels temes més apassionants de la història del pensament. Al costat, o a l'interior, de la gran tradició cristiana dels primers segles, el gnosticisme és el fenomen més ric i més influent, que assoleix un gran desenvolupament teòric i pràctic, si bé esdevé finalment incompatible amb la tradició central del cristianisme i n'acaba al marge.

Les riques aportacions dels especialistes, com també el diàleg científic, han contribuït a fer prendre consciència als participants sobre la força, la vitalitat i la pluralitat del cristianisme antic. El moviment gnòstic n'és una prova evident.

El Simposi Internacional *El moviment gnòstic en el marc del cristianisme antic* s'ha centrat en un fenomen realment interessant i complex, que va assolir una gran importància en els primers segles de la història del cristianisme. Habitualment, és conegut amb el nom de “gnosi” o “gnosticisme”, si bé els termes no acaben de satisfer tothom, com ho han demostrat els matisos que hi han introduït molts dels ponents a l'hora d'usar-los. Tanmateix, continuen resultant pràctics per referir-se a un corrent religiós ampli i plural que va tenir el seu punt àlgid en els segles II i III i que posava l'èmfasi en el coneixement (en grec, *gnôsis*) com a mitjà de salvació, entesa com a retorn al món diví en qual l'home tenia el seu veritable origen.

Aportacions dels experts internacionals que han participat

A l'inici del simposi, el professor Jens Schröter (Berlín) va oferir una bona perspectiva dels termes relacionats amb aquest moviment i del seu origen. Els estudiosos solen distingir entre “la gnosi”, entesa com el coneixement dels misteris divins reservat a una elit, i “el gnosticisme”, que designa un conjunt de sistemes que inclouen una gran varietat de grups i de conceptes. Apartant-se de l'opinió tradicional, el Prof. Schröter defensa que el gnosticisme va néixer a l'interior del cristianisme, si bé va manllevar elements filosòfics i mitològics anteriors, especialment de tipus platònic.

El simposi estava plantejat com una introducció als diversos aspectes relacionats amb el moviment gnòstic. En aquesta línia, el professor Josep Rius-Camps (Barcelona) ha ofert una bona panoràmica dels textos patristics que contenen referències -generalment crítiques- als autors o als grups gnòstics de la seva època, i n'ha presentat una valoració matisada. Per la seva banda, el professor Xavier M. Vicens, especialista en papirologia, ha exposat quines són les principals fonts documentals que permeten un accés directe a la literatura gnòstica, amb una atenció particular als manuscrits de Nag Hammadi, que han fet possible un salt de qualitat en els estudis moderns sobre el gnosticisme.

Una nova sessió ha estat dedicada a dos dels temes principals del pensament gnòstic. El professor Enno Edzard Popkes (Kiel) ha exposat alguns elements essencials de la protologia gnòstica, sobretot a partir de l'anàlisi de l'Apòcrifon de Joan. Aquest escrit ofereix una de les interpretacions gnòstiques més detallades del relat bíblic de la creació. El món hi és vist com una creació pobra i maligna, obra del demiürg -diferent del Déu suprem-, i la realitat física és l'àmbit en el qual l'home resta empresonat. En aquesta visió dels orígens hi ha una barreja de tradicions platòniques, neoplatòniques, jueves i cristianes que resulten difícils de destriar.

Per la seva banda, el professor Tobias Nicklas (Regensburg) s'ha centrat en un altre aspecte essencial del mite gnòstic, el que fa referència a la redempció, és a dir, a l'alliberament d'un món hostil en el qual no es pot trobar la pau. El concepte de resurrecció no és aliè als textos gnòstics, si bé resta clar que no es tracta principalment d'una realitat futura, sinó que s'ha de produir abans de la mort, per mitjà de l'adquisició del coneixement. En alguns textos hi apareix la idea de la reencarnació, com una mena de càstig per a aquells que no han assolit el coneixement necessari per retornar al món diví. A més, cal comptar amb el procés de retorn de l'ànima -la guspira divina que hi ha en l'home- cap al Plèroma, que en alguns textos es presenta ple d'obstacles i de proves. Per al qui els supera, el destí és el repòs en el Plèroma, la immersió en la divinitat.

La segona jornada del simposi ha començat amb la presentació i la valoració de dos textos majors del moviment gnòstic. El professor Armand Puig (Barcelona) ha parlat de l'Evangeli de Tomàs, que hauria estat escrit a mitjan segle II, a Síria, i en el qual distingeix un primer estadi de matriu judeocristiana, proper a la tradició sinòptica, i amb una teologia molt centrada en el Regne, que és objecte d'una revelació divina destinada als deixebles. El segon estadi de l'evangeli pren una orientació gnòstica i manifesta un allunyament progressiu de la tradició apostòlica.

El professor Christopher Tuckett (Oxford), per la seva banda, ha analitzat l'Evangeli de Maria (Magdalena). L'adscripció del text és discutida, però té prou elements de coincidència amb el pensament gnòstic. L'escrit és relativament antic, si bé pressuposa l'existència dels evangelis canònics i, curiosament, no és citat en cap font antiga. Un dels elements més destacats en el text és el paper rellevant que hi ocupa Maria Magdalena, la qual és presentada sempre amb trets positius i és destinatària privilegiada de la revelació de Jesús.

En la darrera sessió del simposi, el professor Ismo Dunderberg (Helsinki) ha reflexionat sobre un dels autors més característics i influents del moviment gnòstic: Valentí, d'origen alexandri i resident a Roma a mitjan segle II, on va crear una escola de pensament pròpia, de la qual van sorgir deixebles i continuadors de la seva obra. L'escola valentiniana va rebre dures crítiques d'Ireneu, de Tertul·lià... Tanmateix, la seva vitalitat i la seva continuïtat van ser considerables.

Finalment, el professor Enric Cortès (Barcelona) ha mostrat la notable repercussió que ha mantingut el gnosticisme al llarg de la història posterior, en àmbits aparentment tan allunyats entre ells com els càtars o la càbala jueva.

El gnosticisme

El gnosticisme és una relectura del cristianisme transmès per la gran Tradició -el que arrenca del Nou Testament-, que pretén posar en qüestió elements cristians essencials com són la doctrina de la creació, la noció clau d'encarnació i la teologia de la salvació integral de la persona. El moviment gnòstic atrau algunes de les primeres comunitats cristianes cap a concepcions filosòfiques que s'aparten dels textos que formen el Nou Testament. La capacitat d'atracció del gnosticisme explica el seu èxit, sobretot entre les comunitats de Síria i, en part, d'Egipte. El gnosticisme era conegut pels Pares de l'Església, sobretot Ireneu i Epifani, que en subratllen el seu caràcter esbiaixat en relació a la doctrina apostòlica. Les descobertes dels textos de Nag Hammadi (1945) han permès, però, d'estudiar els textos gnòstics de primera mà, gràcies a les traduccions coptes dels originals grecs.